

УДК 342.417

ПРОЦЕС РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРЕТИЧНІ ПОНЯТТЯ

PROCESS OF CONSTITUTIONAL ECONOMY: THEORETICAL CONCEPTS

Кеменяш Р.Ю.,
*асистент кафедри конституційного,
адміністративного, фінансового права
Хмельницького університету управління та права,
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Стаття присвячена розгляду нового поняття «конституційна економіка». Це поняття виступає науковим напрямком, котрий вивчає принципи оптимального поєднання розвитку конституційним правом через свої норми, що пов'язані економічним змістом, для всебічного розгляду та дослідження.

Ключові слова: конституційна економіка, конституційне право, економічний аналіз, конституціоналізм.

Статья посвящена рассмотрению нового понятия «конституционная экономика». Это понятие выступает научным направлением, которое изучает принципы оптимального сочетания развития конституционного права через свои нормы, связанные экономическим содержанием, для всестороннего рассмотрения и исследования.

Ключевые слова: конституционная экономика, конституционное право, экономический анализ, конституционализм.

The article is devoted to the new concept of „constitutional economics”. This concept serves scientific direction, which studies the principles of optimal combination of constitutional law through its standards, which related to the economic content of the comprehensive review and study.

Key words: constitutional economics, constitutional law, economic analysis, constitutionalism.

Постановка проблеми. Площину поєднання конституційного права та економіки можна поєднати у такому понятті як «конституційна економіка». Це можна вважати науково-практичним напрямком реалізації економіки через урегулювання конституційним правом, що виступає механізмом до сприяння демократизації суспільства. Становлення такого поняття та розуміння його постає через аналіз історичних фактів, пов'язаних з конституційною економікою.

Стан дослідження. Конституційна економіка – досить нове поняття, котрим цікавились такі вчені, як Дж. Б'юкенен [1; 2; 3], В. Кемпбел [4], Р. МакКормік, Р. Толлісон [6], Р. МакКензі [7], П. Баренбойм [8; 10], В. Нерсесянц [11] та ін.

Метою являється регуляція поняття «конституційної економіки» для кращого розуміння аналізу праць вчених, котрі цікавились даною наукою.

Виклад основного матеріалу. Економічна сфера завжди була досить віддаленою від юристів. Останні завжди оминали реалізацію цією науки через концентрацію уваги лише на правовій. До сьогодні поняття «конституційної економіки» розвивалось лише західними вченими економістами.

Самі ж юристи досить нечасто звертаються до цієї теми, чим стримують розвиток даної науки. Однобічність в реалізації та розумінні не дають можливість рухатись вперед як юристам так і економістам. Саме практичне значення реалізується як комплексний підхід у сфері економіки та права. З одного боку, воно допомагає вирішити традиційну проблему юристів – незнання економіки, а для самих економістів – незнання питань права, особливо конституційного. Викладання економічних дисциплін без урахування конституційно-правових факторів значно зменшує можливість у всебічному аналізі економічних процесів [10, с. 11].

Першовідкривачами були західні вчені, котрі створили конституційну економіку і вирвались далеко вперед та залишаються лідерами у її розвитку. Хоча з кожним десятком років ця наука потребує все глибшого підходу для втілення її з практичної точки зору. Саме прогресивність юристів у питаннях економіки підняли б рівень розвитку і реалізації важливих питань. Залишається досить мало напрацьовань із даного питання. Здебільшого ним цікавились західні вчені, такі як Дж. Б'юкенен, Р. МакКейнзі, Дж. Гелбрейт, зі східних – П. Баренбойм, Г. Гаджиєв. Щодо наших

співвітчизників можна знайти лише окремі праці О. Скупінського. Дана галузь має значний вплив на розвиток суспільства з практичної точки зору. Наше завдання вивести на широкий загал конституційну економіку та надати можливість втілення її в життя.

Розширення значення конституційних норм та принципів у цілях прийняття економічних рішень послугувало виникненню конституційної економіки. Правова природа являє собою поле досліджень із проблем впливу конституційних положень, інституційних процедур та прийняття політичних рішень у сфері економіки. Дана наука являє собою програму досліджень з прямим запитом на правила та інституції, що прямо відносять до галузей конституціоналізму та економіки. Можна вважати, що даний термін виходить за рамки визначення «економічного аналізу конституційного права» через можливість альтернативних інституційно-правових конституційних норм [5, с. 223-224].

Неоднозначність у трактуванні даного поняття залежить від країни дослідження та часовими межами економічної системи та конституційної приналежності. Історичний елемент дає можливість спостерігати прогресію розвитку конституційної економіки.

Чітке розмежування щодо сучасності та минулого конституційної економіки дав Вільям Кемпбелл [4]. Відправною точкою у давній конституційній економіці можна вважати подяку за дари Божі. Це було обумовлено турботою про наше благополуччя, що має бути для нас прикладом, щоб стати взірцем високої духовності, моральності та матеріального благополуччя для наших дітей та оточуючих. Всі благословення, наділення людей розумом та відповідальністю за свої вчинки, і надія на реальні свободи тягне за собою наше зобов'язання ефективно використовувати ці дари.

В американському досвіді ми зустрічаємо ці теми не лише в Декларації незалежності Сполучених Штатів Америки (1776 року), але і в самій Конституції США (1787 року) [12], в яких згадується, що треба «закріпити блага свободи за нами і потомством нашим». Американці повинні бути особливо вдячні за ті дари конституційного ладу федералізму, що наші батьки-засновники заповідали нам. Зокрема, можна стверджувати, що американський федералізм забезпечує належний баланс між мораллю та свободою. Визнаючи важливість формування характеру, дух давнього означення конституційної економіки вбирає в себе набагато більше, ніж дух сучасної конституційної економіки.

Що мається на увазі під конституційною економікою сьогодні?

Це звучить, як дуже обмежений термін, що описує економічні проблеми, пов'язані з грошима, тарифами та торгівлею, які можна було б виділити як окремі закони або певні статті конституцій. Це може включати в себе такі елементи, але має значно амбітніше підґрунтя. Фраза «конституційна економіка», в першу чергу, означає систему основоположних законів або правил, які будуть утримувати уряд з метою сприяння економічній свободі. Вільний ринок ідеально, якщо не завжди, являє собою кінцевий результат рішень.

Конституційна економіка отримана з декількох розрізаних підходів до державної політики. Наприклад, у сфері грошово-кредитної політики дискретність часто призводила до плачевних результатів. В області податково-бюджетної політики надмірні витрати уряду заставляють законодавців бути переобраними через те, що останні бажають отримати пояснення та вирішення проблем у короткостроковий термін із можливістю мінімальних міркувань.

Конституція буде служити, як правило, обмеженням гри і буде відмежовуватись одним кроком від конкретної політики. Загалом, є проблеми з «необмеженими» у сучасних демократичних інститутах. Сила сучасної конституційної економіки є в її цінних ідеях за тематикою економічної свободи, приватної власності і добровільного обміну. Вся модель приводиться в рух шляхом прирівнювання соціального блага чи блага з добровільного обміну.

Протистояння егалітарності. Слабкість сучасної конституційної економіки, полягає в тому, що вона припускає, що природа режиму – є ефективність, свобода особистості, або абсолютність лібертарного права. В основі лібертарно-юридичного розуміння права і держави лежить принцип формальної рівності. Рівність являє собою певну абстракцію, тобто є результатом свідомого (розумового) абстрагування від тих відмінностей [11, с. 3].

П. Баренбойм вважає, що конституційна економіка вивчає «сумісність ефективних економічних рішень з існуючою конституційною структурою і обмежень або сприятливих умов, створених нею» [8]. Практичне значення – одна з головних ознак конституційної економіки. Саме практичний підхід реалізації конституційного права через економічні «інструменти» вирішує соціальні проблеми. Можливість аналізу та саме усвідомлення взаємозв'язку права та економіки допоможуть реально розглянути проблему з різних сфер впливу для всебічного покращення рівня життя.

Одними з перших, хто дав визначення терміну «конституційна економіка» був Річард МакКензі. Він представив даний термін, визначивши його центральним предметом Heritage foundation conference, котру організував у Вашингтоні в 1982 році. Його випадкове додавання прикметника «конституційний» до знайомої дисципліни примусило всіх звернути увагу на це словосполучення, що було необхідно для виявлення дослідницької програми, яка виникла як невід'ємна і залишалась частиною суспільного вибору протягом трьох десятиліть існування останнього. Термін «конституційна економіка» привернув увагу як відповідного об'єктивного феномена, але не можна передати значимість і застосовність економіки в якості дисциплінарної бази в розгляді та оцінці основоположних правил громадського порядку [7].

Неологізм МакКензі був у той час прийнятий та підтриманий іншим американським ученим Джеймсом М. Б'юкенен в якості назви для нової навчальної субдисципліни. Ця робота Б'юкенена принесла йому Нобелівську премію з економіки за «розвиток договірних і конституційних основ для теорії економічно-

го і політичного прийняття рішень» в 1986 році. Він першим висловив ідею конституційної економічної політики, при цьому вказавши на необхідність у дослідженні правил та обмежень, котрі повинні враховуватись політиками. Його ціль була показати цю доктрину саме з юридичної точки зору. На його думку, при понятті бюджетоутворюючих економічних рішень необхідно, перш за все, враховувати конституційне взаємовідношення, котре виникає між приватними особами – власниками конституційних прав і свобод та публічною владою. Цей фактор важливіший, ніж розсуд політиків [10, с. 3].

Конституціоналізм був предметом критики через своє попереднє незнання економічних питань, але ця критика була прийнята до уваги, і, таким чином, сприяла розвитку конституційної економіки [3]. Б'юкенен відкидає «будь-які органічні концепції держави як вищої мудрості, до осіб, які є її членами».

Ця філософська позиція, по суті, і являється предметом конституційної економіки. Конституційний підхід до економіки розглядає комбінований економічний та конституційний аналіз, допомагаючи уникнути односторонніх розумінь. Б'юкенен вважає, що конституція, як закон, виступає універсальним механізмом, котрий має залишатись актуальним не для одного покоління громадян [2]. Вона повинна мати змогу пристосовувати прагматичних економічних рішень, і таким чином збалансовувати інтереси держави і суспільства, як окремих осіб, так і соціуму загалом на захист конституційних прав на особисту свободу.

Значне натхнення з реформістських відносин як характерне бачення, можна почерпнути з робіт Адама Сміта, а концепцію Б'юкенена можна вважати сучасним аналогом того, що Сміт назвав «наука законодавства». За словами Б'юкенена «етика конституціоналізму» – ключ для конституційного ладу, «можна назвати ідеалізованим кантівським світом», де індивід, «який робить впорядкування, поряд з його товаришами приймає моральний закон в якості загального правила для поведінки» [2].

Щоб зрозуміти правову природу конституційної економіки, потрібно чітко усвідомити поняття «конституційного права» та «економіки», та як вони співвідносяться.

У контексті конституції можна виділити два підходи в економічному аналізі:

1. Нормативний, який зацікавлений в легітимізації держави та її основних законів, посиляючись виключно на власний інтерес фізичних осіб. Це знаходить своє відображення у принципі Парето (правило малої кількості причин). Нормативний підхід домінує серед прихильників теорії суспільного договору. Згідно з Б'юкененом [1, с. 249], мета цього підходу полягає в тому, що «ще потребує основу для нормативного аналізу. Чи можуть зауважені закони, які стримують діяльність чергових політиків виникнути з угоди в конституційному договорі? У тій мірі, що це питання може мати ствердну відповідь, ми створили легітимний зв'язок між людиною та державою».

2. Позитивний підхід пояснюється двома факторами:

2.1. Економічний ефект через вплив альтернативних конституційних норм.

2.2. Поява та модифікація конституційних законів [9, с. 15].

Близько 25 років тому двоє вчених на запитання про актуальність нормативної теорії, заявили, що «це є дуже сумнівно, коли такий аналіз робить помітну різницю в характері діючої інституції. Нормативна теорія корисна, допомагаючи нам з'ясувати норми. Але є інше питання, чи буде такий аналіз впливати на модель реального інституційного розвитку» [6, с. 126]. Такої думки були МакКормік Роберт та Толлісон Роберт. Ці вчені явно воліли до позитивного підходу, але були досить критичні в оцінці. Вони подавали стан позитивної теорії як різкий контраст у двох підходах конституційно-інституціонального аналізу. Також справедливо відмітити, що на даний момент нормативний підхід до конституційного аналізу набагато краще розвинений, ніж позитивний.

Висновки. Значний вплив практичного значення поняття «конституційної економіки» в подальшому може призвести до значних впливів реалізації демократизації суспільства. Досить нова, але ефективна наука, котра регулює різні сфери життя та об'єднує непоєднане досі. А сама конституційна економіка являє собою площину поєднань непоєднуваного, а саме конституційного права та економіки, де правовий аспект являє механізм регулювання економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Buchanan James. The Constitution of Economic Policy / J. Buchanan // *American Economic Review*. – 1987. – № 77. – 243-50 p.
2. Buchanan James. The Logical Foundations of Constitutional Liberty / J. Buchanan // *Indianapolis, Liberty Fund*. – 1999. – Volume 1. – 314 p.
3. Buchanan, James M. The Domain of Constitutional Economics / J.M. Buchanan // *Constitutional Political Economy*. – 1990. – № 1(1). – 1-18 p.
4. Campbell, William. Constitutional Economics: Ancients vs. Moderns, The Heritage Foundation, Speech. – Washington D.C., July 27, 1988.
5. Ludwig Van den Hauwe. Constitutional Economics II. The Elgar Companion to Law and Economics. – Elgar Publishing, 2005. – 223 p.
6. McCormick, R. & Tollison, R.. Politicians, Legislation, and the Economy – An Inquiry into the Interest-Group Theory of Government. – Boston: Nijhoff. – 1981.
7. McKenzie, Richard. Constitutional Economics, Lexington, Mass. – 1984.
8. Peter Barenboim. Constitutional Economics and the Bank of Russia / P. Barenboim // *Fordham Journal of Corporate and Financial Law*. – 2001. – №7 (1). – 160 p.
9. Voigt, S. Positive Constitutional Economics / S. Voigt // *A Survey, Public Choice*. – 1997. – №90. – 11-53 p.
10. Баренбойм П.Д. Конституционная экономика: учебник для юридических и экономических вузов / П.Д. Баренбойм, Г.А. Гаджиев, В.И. Лафитский, В.А. Мау. – М.: ЗАО «Юстицинформ», 2010. – 255 с.
11. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов. – М.: Издательская группа НОРМА–ИНФРА • М, 1999. – 552 с.
12. Сполучені Штати Америки: Конституція і законодавство / під ред. О.А. Жидкова. – М.: Прогрес, 1993. – 477 с.